

49. Керекез Л. Художня література і селянський читач // Критика. – 1929. – № 12. – С. 17–29.
 50. Довгань К. Соціальна функція літератури і проблема читача // Критика. – 1929. – № 7–8. – С. 3–56.
 51. Фридьєва Н., Балика Д. Изучение читателя. Опыт методики. – 2 изд. – М. – Л., 1928. – 156 с.
 52. Любин В. Читательские интересы молодежи // Рабочий клуб. – Харьков, 1926. – № 4. – С. 44–45.
 53. Бек А. Лицо рабочего читателя // Рабочий читатель. – 1925. – № 5. – С. 16–20.
 54. Коган Л. Что читают женщины // Красный библиотекарь. – 1927. – № 6. – С. 18–28.
 55. Коган Л. Робітничий читач і художня література // Політосвіта. – 1927. – зб. 4. – С. 59–68.
 56. Коган Л. Що читають селяни // Політосвіта. – 1927. – зб. 2–3. – С. 59–66.
 57. Балика Д.А. Вивчення українського читача // Бібл. журнал ВБУ. – 1925. – № 9–10. – С. 68–76.

*Осмоловська О. Ю.
 НПУ імені М. П. Драгоманова*

СТАН ТА РЕОРГАНІЗАЦІЯ ВИШІВ УКРАЇНИ НА ПОЧАТКУ 20-Х РР. ХХ СТ.

У сучасному світі відбувається швидке впровадження новітніх технологій, зростання ролі інтелектуальної праці, що обумовлює попит на високопрофесійні кадри, підготовку яких здійснює вища школа. Україна демонструє високий рівень вітчизняної вищої освіти, прагне наблизити його до європейських і світових стандартів. Історіографія проблеми розвитку вищої освіти у 1920–30-ті рр. представлена великою кількістю наукової літератури, що висвітлює проблему її становлення та розвитку як в межах колишнього СРСР, так і в Україні, зокрема. Однак, значна частина робіт написана під впливом ідеологічних вимог радянського періоду. Лише дослідження, що з'явилися у 1990-ті рр., поступово позбавляються цього впливу та наближаються до об'єктивного розгляду даної проблеми. До них можна віднести роботи В. Липинського В. Даниленка, В. Лозицького, О. Рябченко, Ю. Шевельова, І. Богінської та ін.

Дослідження позитивного і негативного досвіду функціонування вищої освіти в Україні у 1920-ті рр. може бути використане для моделювання сучасного розвитку вищої школи в Україні, формування її інтелектуальної еліти, тому автор звернув увагу на перший етап реорганізації вишів, як самий насичений спробами використання новітніх технологій у навчальному процесі.

На період 1920–1930-х рр. припадають складні реформаційні процеси у галузі вищої освіти. Початок їм був покладений у 1920 р., коли почала формуватися нова система вищої освіти в Україні, відмінна від російської.

Творцем першої концепції та моделі освіти став народний комісар освіти Г. Гринько. В Україні передбачалась ліквідація університетів, а замість них залишалась так звана наукова вертикаль, куди повинні були увійти різні інститути та академії теоретичних знань.

У серпні 1920 р. на II загальноукраїнській нараді з питань освіти була затверджена “Модель освіти УСРР” на новий навчальний рік, за якою у 1921 р. всі

університети в Україні було ліквідовано, а на їх базі створювались невеликі спеціалізовані вузи: соціально-економічного, педагогічного та медичного спрямування.

Процес реорганізації університетів відбувався таким чином: спочатку на базі історико-філологічних та фізико-математичних факультетів утворювались тимчасові вищі педагогічні курси (Наказ НКО УРСР від 2 червня 1920 р.), а через деякий час на їхній базі засновувались Академії теоретичних знань, які працювали з липня 1920 р. У червні 1921 р. вони були перетворені в інститути народної освіти (далі – ІНО). Керівництво вузами з 1920 р. здійснювала Комісія Управління вищими школами.

У перші роки існування інститутів відбувалось організаційне будівництво самих навчальних закладів. Йшли пошуки нових форм і методів роботи, залучення нових кадрів викладачів, вдосконалення матеріальної бази. Для підготовки викладачів технікумів у технічних вузах запроваджувались спеціальні курси. Так, у квітні 1922 р. на базі Харківського технологічного інституту були відкриті курси для підготовки викладачів спеціальних дисциплін [1, с. 109]. За допомогою подібних курсів, що згодом відкрилися і в інших вузах, активізувалась підготовка викладачів.

У ході реформи головна увага приділялась реорганізації старих вузів в інститути за виробничою та функціональною ознаками. У першу чергу, була відновлена діяльність технічних вузів, почалося створення інститутів народного господарства, які поступово поглинали менші вузи з відповідним профілем підготовки спеціалістів. Показовою є доля деяких інститутів. Так 1920 р. у Києві було засновано кооперативний інститут, який як окремий навчальний заклад проіснував до листопаду 1920 р., коли був злитий з Київським інститутом народного господарства як його кооперативно-продовольчий факультет. У травні 1922 р., на базі факультету було створено кооперативний технікум: “на підставі розпорядження Укрголовпрофобра від 9-го травня за ч. 2784, кооперативний факультет КІНГа...перетворюється в Кооперативний Технікум і відокремлюється від КІНГа. Всі студенти... і викладачі...переводяться до Кооперативного Технікуму”[2, арк. 2]. З 9 вересня 1926 р. постановою Раднаркому технікум знов було перетворено на Кооперативний інститут [3, арк. 202].

Подібні реформування торкнулися і Київського політехнічного інституту. Наказом за № 184 від 8 листопада 1920 р. Комісії Управління вищих шкіл “Київський Політехнічний Інститут через занепад його науково-педагогічної і господарчої діяльності і невідповідності вимогам сучасного життя” закривався, весь особовий склад звільнявся, а всі штатні посади оголошувалися вакантними. Для організації нового КПІ була призначена організаційна рада, що складалася з кількох викладачів, а також двох представників від інститутського студентського революційного комітету [4, арк. 1]. Організаційна рада повинна була обирати

ректора, секретаря організаційної ради, деканів, секретарів факультетів та подавати їх на затвердження Комісії управління вищих шкіл; розробляти учбові плани й вирішувати всі оргпитання, які стосувались науково-учбового та господарського устрою нового інституту, обирати весь особовий склад інституту. Постанови організаційної ради санкціонувалися Управлінням вищих шкіл і були обов'язковими для всіх службовців інституту [5, арк. 1].

Наступним наказом Комісії Управління вищих шкіл м. Києва за № 196 від 15 листопада 1920 р. у Київському політехнічному інституті були затверджені обрані Організаційною радою Голова правління і ректор інституту – Веселовський Сергій Феофанович; секретар Організаційної ради – Щоголів Ірінарх Михайлович; декани: інженерного факультету – Сімінський Костянтин Костянтинович, механічного факультету – Гольдман Олександр Генріхович, електротехнічного факультету – Котельников Олександр Костянтинович, хімічного факультету – Плотников Володимир Олександрович, агрономічного факультету – Лавренюк Петро Теодорович.[6, арк. 2]

Обраний керівний склад працював недовго, вже 21 березня 1921 р. за наказом по народному комісаріату освіти № 82 його було змінено. Ректором став професор Кухаренко, проректором з адміністративної частини – П.Т. Лавренюк, з учбової частини – В.О. Плотников, замінені були і декани факультетів.

Проте, незважаючи на матеріальні труднощі, робота зы створення радянської системи вищої освіти тривала. Була відновлена діяльність Харківського сільськогосподарського інституту, у 1921 р. засновані сільськогосподарські вузи у Києві, Одесі та Кам'янці-Подільському. Всього у 1924–25 н.р. в Україні діяло сім сільськогосподарських вузів: Київський, Харківський, Одеський, Кам'янець-Подільський сільськогосподарські; Харківські геодезично-землепорядкувальний і зооветеринарний, та Київський ветеринарно-зоотехнічний інституту [7, с. 16].

Водночас проводилася перебудова медичної освіти. У 1920 р. на базі медичних факультетів університетів та вищих жіночих курсів були створені медичні академії, які вже у 1921 р. реорганізувалися у медичні та хіміко-фармацевтичні інституту. На 1924–25 н.р. діяли Київський, Одеський, Катеринославський, Харківський медичні та Одеський хіміко-фармацевтичний інституту [8, с. 17]. Медичні інституту розпочали активну роботу як у навчальному, так і в науковому напрямку, про що свідчить розробка ними навчальних планів, підготовка до видання підручників та наукових праць професорсько-викладацького складу.

При утворенні 19 грудня 1921 р. Київського хіміко-фармацевтичного інституту, планувалось набрати 75 студентів. Був затверджений тимчасовий штат у складі п'яти осіб (ректор, секретар Управління, кур'єр, бухгалтер, завгосп), обов'язки політкомісара фармінституту покладалися на політкомісара політехнічного інституту. Професорів було вісім осіб: В.Н. Червинський,

О.Г. Лебедев, Є.Ф. Вотчал, Б.Я. Букреев, Н.А. Линниченко, М.О. Прилежасв, В.О. Плотників, М.О. Тананаєв [9, арк. 1, 15].

За умов, коли бракувало елементарних, необхідних для життя та роботи речей, вже розпочався пошук форм організації науково-дослідної роботи у вузах. Попередником науково-дослідницьких кафедр, першим кроком у напрямку налагодження наукової роботи стала спроба створення так званих “наукових семінарів”. У документах Київського інституту народного господарства за 1921 р. виявлено “Проект положення про кооперативні семінари при кооперативному факультеті КІНГа”, задачею яких було: “а) керівництво науковою роботою залишених для підготовки до професорського звання при Кооперативному факультеті тих, що закінчили кооперативний факультет, а рівно й тих кооператорів, які будуть відряджені в Семінар для наукових занять кооперативними закладами; б) організація самостійних наукових досліджень у галузі кооперації” [10, арк. 15]. Керівництво семінарів обиралося факультетом з числа професорів, обирались помічники, число яких встановлював факультет.

3 липня 1921 р. в КІІ було запроваджене “Тимчасове положення про науково-дослідницькі інститути при КІІ”, яке визначало мету діяльності інституту у двох напрямках: давати вищу технічну освіту та готувати викладачів вищих учбових закладів. Відповідно до цього навчальний процес в інституті планувався у двох напрямках: науково-технічному та науково-педагогічному. Науково-дослідницькі інститути утворювались при кафедрах; їхня діяльність координувалась Науково-Технічною Асоціацією.

У 1922 р. відбувалась поступова нормалізація життя інституту. Щоб подолати брак підручників і технічної літератури здійснювались спроби друкування книг власними силами, для чого було відновлено діяльність інститутської типографії, а також дозволялась закупівля книг за кордоном. Але повністю відродити учбову та наукову діяльність інституту у той період не вдалося. Тривали пошуки нових форм викладання, серед яких пропонувалося надавати студентам крім наукових знань “ще й організаційні звички, для чого треба завести й дисципліни цього порядку. Школа (вища) мусить розвинути в студентах і громадські почуття і підвищити його загальний розвиток, щоб він міг охопити підприємство з загального державного погляду” [11, арк. 43–44]

Долаючи протиріччя та труднощі, процес становлення радянської системи вищої освіти поступово рухався, зростала кількість вузів, налагоджувались учбові процеси, активізувалась робота з підготовки студентів та залучення старих професорсько-викладацьких кадрів до інститутів. На 1921–1922 рр. в Україні працювало 42 вузи, які розподілялися за такими видами спеціалізації:

1. Соціально-економічна освіта – Інститути Народного господарства – 3 (у Харкові, Києві, Одесі).

2. Технічна освіта – Індустріально-технічні інститути – 4 (у Харкові, Києві, Одесі та Катеринославі).

3. Медична освіта – Медичні академії – 9 (2 – у Харкові, 3 – у Києві, 3 – в Одесі, 1 – у Катеринославі).

4. Сільсько-господарська освіта – Інститути Сільського Господарства – 7 (3 – у Харкові, 2 – у Києві, 1 – в Одесі, 1 – у Кам'янці-Подільському).

5. Педагогічна освіта – Інститути Народної Освіти – 14 (у Харкові, Києві, Одесі, Катеринославі, Полтаві, Чернігові, Кам'янці-Подільському, Миколаєві, Житомирі, Вінниці, Херсоні, Ніжині, Глухові, Кременчуку.)

6. Художня освіта – Музичні інститути – 5 (1 – у Харкові, 3 – у Києві, 1 – в Одесі) [12, арк. 77].

Розвиток вищої освіти в 1920–1922 рр., утворення нових вузів відбувалось більш стихійно, ніж планомірно. Тому у грудні 1922 р., Наркомос прийняв рішення про розвиток вищої школи та утворення нових навчальних закладів, виходячи з потреб економіки і матеріальних можливостей держави. На засіданні Центральної методичної комісії в липні 1923 р. було прийняте рішення про планове скорочення мережі вищих навчальних закладів. 19 листопада 1923 р. його підтримала освітня комісія Політбюро ЦК КП(б)У, яка затвердила рішення про скорочення частини вузів у 1923–24 навчальному році [13, с. 82].

Скороченню підлягали сім вузів (3 педагогічних, 2 медичних та 2 художніх). Таким чином, основна мережа інститутів збереглася і на початок 1924–25 н.р. складала 35 навчальних закладів [14, с. 82]. Влада пояснювала процеси скорочення нестачею фінансування та неукомплектованістю ряду вузів науково-викладацькими кадрами [15, с. 86]. Це відповідало дійсності, скорочення значною мірою обумовлювалося недостатньою кількістю викладачів, оскільки на той момент частина їх була звільнена радянською владою за “ідеологічні перекручення”, частина емігрувала за кордон, а процес підготовки нових кадрів ще не набрав потрібних темпів.

Навчальний рік у вузах на початку 1920-х рр. було побудовано за триместровою системою. Спочатку йшов теоретичний триместр, потім – практичний, потім – знов теоретичний і т.д. Навчання починалося у жовтні і тривало з невеликими перервами до вересня наступного року. Сесії у більшості інститутів проходили у січні-лютому, червні та вересні. У вересні студенти ліквідовували академічну заборгованість, звітували про проходження стажування та літньої практики. Така система не задовольняла ні викладачів, ні студентів, так як не давала можливості продуктивного використання часу, але була замінена на семестрову лише на кінець 1920-х років [16, с. 133].

Методи навчання у вузах на початку 1920-х рр. зазнали певних змін порівняно зі старою школою і були представлені у таких формах: лекційний, лекційно-семінарський, бригадно-лабораторний і комплексно-груповий методи. При

бригадно-лабораторному методі навчання студенти орієнтувалися на заучування матеріалу з книг, на виконання лабораторних робіт без викладачів, на заняття без розкладу. Студенти поділялися на бригади по 5-8 чоловік. За бригаду перед викладачем звітувався бригадир, роль викладача при цьому знецінювалася [17, с. 215]. При комплексно-груповому методі студенти приблизно за 6 тижнів проробляли шляхом семінарських занять невеличку групу предметів, об'єднаних у комплекс, що в результаті давало не дуже якісні знання. За такої системи навчання втрачався контроль за індивідуальним оволодінням знаннями кожним студентом. Також при викладанні у вузах використовувався ще один подібний метод – так званий “дальтон-план”, який акцентував увагу на самостійній роботі студента та контролю з боку викладача. Система “дальтон-планівського” навчання не виправдала себе, тому пізніше, з 1925–26 рр. була запроваджена семінарська система навчання, яка збільшувала роль викладача та його відповідальність у процесі підготовки студента.

На початку 1920-х рр. давалася взнаки відсутність твердих навчальних програм і планів. Методичний комітет Головного професу складав робочі програми та навчальні плани, які потім проходили процес доробки у вузах. Так, тільки у 1922 р. було затверджено навчальний план для медичних інститутів, а лише у червні 1924 р. для педагогічних, сільськогосподарських та музичних [18, с. 135].

Нові навчальні програми та плани мали багато недоліків та помилок, тому вони змінювались у вузах практично щорічно. У деяких вузах програми взагалі були відсутні і це негативно відбивалося на стані учбового процесу.

Головним чином розробка програм покладалася безпосередньо на вузи, в яких були створені предметні комісії. Саме вони, об'єднуючі представників викладачів та студентів, і вирішували важливі питання. Наприклад, на засіданні предметної комісії Київського медичного інституту, було затверджено план роботи даної комісії на 1922–1923 н.р.: 1) реалізація навчальних планів – організація кафедр, підбір викладацького складу для них, узгодження програм, методика викладання; 2) заслуховували звіти кафедр; 3) приймали захист дипломних робіт та затверджували теми для них [19, арк. 19]. Предметні комісії поряд з деканатами (деканат складався з декана, його заступника, секретаря та друкарки) та факультетськими радами (до останніх входили всі завідувачі кафедрами, по одному асистенту від кожної кафедри та представник студентства) керували життям факультетів. Так, у Київському медичному інституті до факультетської ради у 1922–23 н.р. входило 37 осіб: 1) професори, що викладали по кафедрі Медфаку – 14 осіб, або 37,8% кількості ради; 2) професори кафедри Одонфаку – 8 осіб, або 21,6% кількості ради; 3) молодші викладачі – 3 особи, або 8,1% кількості ради; 4) студенти – 12 осіб, або 33,3% кількості ради [20, арк. 15].

Тільки влітку 1922 р. розпочалася реформа в сфері фінансування навчальних закладів. Недостатнє фінансування освітньої галузі змусило шукати нові джерела в

перенесенні центру фінансових витрат з республіканських органів державного управління на місцеві, розширенні джерел надходження коштів. 13 грудня 1922 р. на колегії Головпрофосу був визначений перелік навчальних закладів, що мали державне значення, та за якими зберігалось центральне бюджетне фінансування. До них було віднесено 4 технічних інститути і 47 технікумів, 7 сільськогосподарських інститутів і 20 технікумів, 13 педагогічних інститутів і 20 технікумів, 3 художніх інститути і 5 технікумів. Решта професійних (спеціальних) навчальних закладів відтепер фінансувалася з місцевого бюджету, або переводилась на самофінансування [21, арк. 88].

Таким чином, на початковому етапі реформування вищої школи, в Україні у 1920–1922 рр., була відновлена діяльність вищої школи, відбулася її первісна реорганізація та втілена у життя українська концепція освіти, за якою вища школа зазнала серйозних структурних змін.

Л і т е р а т у р а :

1. Липинський В.В. Становлення і розвиток нової системи освіти в УСРР у 20-і роки. – Донецьк, 2000.
2. Державний архів міста Києва. – Ф.Р – 871. – Оп.3. – С. 14.
3. Державний архів м. Києва. – Ф.Р – 1. – Оп. 1. – С. 412
4. Там само. – Ф.Р – 308. – Оп.1. – С. 45.
5. Там само.
6. Державний архів м. Києва. – Ф.Р – 308. – Оп.1. – С.45.
7. Бистров М.А. Керівна роль КП(б)У у галузі вищої освіти в період будівництва соціалізму. (1917–1937 рр.) – Харків, 1974.
8. Там само.
9. Державний архів м. Києва. – Ф.Р – 308. – Оп.1. – Спр. 102.
10. Там само. – Ф.Р – 871. – Оп.3. – Спр. 14.
11. Там само. – Ф.Р – 308. – Оп.1. – Спр. 169.
12. Там само. – Спр. 1467.
13. Липинський В.В. Зазнач. праця.
14. Там само.
15. Там само.
16. Там само.
17. Ясницький Г.І. Розвиток народної освіти на Україні (1921–1932 рр.). – К., 1965.
18. Липинський В.В. Зазнач. праця.
19. Державний архів м. Києва. – Ф.Р – 352. – Оп. 38. – Спр. 767.
20. Там само. – Ф.Р – 352. – Оп.1. – Спр.2151.
21. Там само.

*Білан С. О.
Національний аграрний університет*

ПРОБЛЕМА ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ ДЛЯ АГРОПРОМИСЛОВОГО КОМПЛЕКСУ УКРАЇНИ В СУЧАСНИХ ЕКОНОМІЧНИХ УМОВАХ

На фоні сучасних реформ і перетворень в незалежній Україні, проблема підготовки та забезпечення сільського господарства, як провідної галузі її